

ΒΙΟΙ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΑΓΙΩΝ

Αντρέας Ρουσσουνίδης, Λαογράφος
στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών.

Α' — Η ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ —

Η αγία Αικατερίνη ήταν κόρη του Βασιλείσκου της Αλεξανδρείας Κώνστα (ή Κέστου). Ήταν πάνσοφη και ωραιοτάτη. Κατά διαταγή του αυτοκράτορα Μαξιμίνου συζήτησε περί πίστεως με πενήντα εθνικούς φιλοσόφους και όχι μόνο αναδείχθηκε νικήτρια, αλλά τους μετέστρεψε στο Χριστιανισμό. Ο Μαξιμίνος τους έρριξε όλους στη φυλακή. Η αγία Αικατερίνη και μέσα στη φυλακή πολλούς έκαμε χριστιανούς, μεταξύ των οποίων τη γυναίκα του Μαξιμίνου και τον συνοδό της αξιωματικό Πορφύριο και άλλους διακόσιους στρατιώτες που κατ' εντολή του Μαξιμίνου αποκεφαλίσθηκαν.

Η αγία Αικατερίνη αντιστεκόταν σταθερή στις κολακείες και τις απειλές του Μαξιμίνου, και όταν ο τροχός με τα κοφτερά καρφιά πάνω στα οποία θέλησαν να βασανίσουν την Αγία κατά θαυμαστό τρόπο καταστράφηκε, ο τύραννος εξοργίστηκε και διέταξε να την αποκεφαλίσουν.

Τα λείψανα της Αγίας Αικατερίνης ανακαλύφθηκαν στις παρυφές του όρους Χωρήβ, κατά τον Η' αιώνα, και μεταφέρθηκαν στην ιερά μονή του Σινά από Αιγυπτίους χριστιανούς.

Η μονή του Σινά ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α' επί ονόματι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος και τιμήθηκε αργότερα στ' όνομα της Αγίας Αικατερίνης.

Στη Δύση η Αγία τιμάται σαν προστάτιδα της Φιλοσοφίας.

Η αριστοκρατική καταγωγή της, ο άεμπτος βίος της, η μόρφωση της, τα βασανιστήρια και το μαρτύριο το οποίο υπέστη χάριν του Χριστού, την ανέβασαν πολύ ψηλά στην συνείδηση των χριστιανών και γι' αυτό είναι πολλές και περίφημες οι εικόνες της.

Εικονίζεται πάντοτε «κατ' ενώπιον», ντυμένη συνήθως θυζαντινή στολή αυτοκρά-

τειρας, με στέμμα στην κεφαλή, και με κλαδί φοινικιάς, πού συμβολίζει τον θρίαμβό της εναντίον της ειδωλολατρίας. Την εικόνα της σχεδόν πάντοτε την πλαισιώνουν ένας τροχός και ξίφος που δηλούν το μαρτύριο της και θιβλία σαν ένδειξη της σοφίας της. Κάποτε αντί αυτοκρατορικά ενδύματα, φορεί μαφόριον, σύμβολο της παρθενίας της.

Μερικά λαογραφικά στοιχεία που αφορούν την Αγία Αικατερίνη είναι και τα ακόλουθα:

Στο χωριό Ποταμιά υπάρχουν τα ερείπια εκκλησίας που μέχρι σήμερα οι κάτοικοι λένε την τοποθεσία Σάντα Κατερίνα. Εκεί παίρνουν τα άρρωστα μωρά οι περιόικοι, καίνε τα ρούχα που φοράνε (άλλα τα κρεμάνε σ' ένα θάμνο εκεί κοντά), τα ντύνουν με άλλα και πιστεύεται ότι γίνονται καλά, γιατί αφήνουν εκεί την αρρώστεια τους.

Στο χωριό Χόλη της επαρχίας Πάφου υπάρχει πέτρα που την λένε σταυρωμένη, πάνω στην οποία είναι χαραγμένος ένας σταυρός υπάρχει παράδοση πως εκεί κάθησε η Αγία Αικατερίνη. Όταν τα μωρά ήταν άρρωστα, ιδίως με διάρροια, τα έπαιρναν εκεί οι μητέρες τους, έκαναν το σταυρό τους, προσκυνούσαν την πέτρα, άναβαν κερι ή κανδήλι και κολλούσαν το κερι στην πέτρα, άφηναν επίσης χρήματα, αφαιρούσαν από την κεφαλή του παιδιού τρίχες που άφηναν εκεί ή ρούχα από το παιδί και τα κρεμούσαν στην τριμιθιά που υπήρχε εκεί και πίστευαν πως μ' αυτά θα θεραπεύετον το παιδί.

Στη Β.Δ. Πάφο κατά το βράδυ της παραμονής της οι γυναίκες ζυμώνουν ξεροτήνα (τηγανίτες) προς χάρη της, για να κάμουν μπόλικο μετάξι. Προσπαθούν να τα κάμουν όσο πιο μεγάλα μπορούν για να γίνουν μεγάλα και τα κουκκούλια του μεταξιού κατά την ομοιοπαθητική τους μαγεία. Στο Γουδί της Πάφου προσπαθούσαν να τηγανίσουν τα ξεροτήνα (τηγανίτες)

όσο μπορούσαν το πρωί κατά τα χαράματα, γιατί πίστευαν ότι όποια τα τηγάνιζε πρώτη θα έκαμνε περισσότερο μετάξι. Όπως είναι γνωστό ξεροτήανα ψήνουν οι νοικοκυρές στην Κύπρο κατά τα ξημερώματα των Φώτων και τα ρίχνουν πάνω στις στέγες των σπιτιών (κάποτε τα ρίχνουν από την καπνοδόχο για να τα πάρουν τα γνωστά δαιμόνια, οι Καλικάντζαροι που συμβολίζουν τους βλαστικούς δαίμονες και έτσι να φύγουν. Αν δεν τους ρίξουν πιστεύεται ότι απλώνουν την ποδάρια τους από την καπνοδόχο και αναποδογυρίζουν το τηγάνι. Μόνο που στην Πάφο αυτά τα ξεροτήανα (τηγανίτες) είναι πίττες, ενώ για την Αγία Αικατερίνη είναι στρογγυλά, και στις δυο περιπτώσεις αποτελούν μειλίγματα (προσφορές).

Στη Μονή της Αγίας Αικατερίνης που βρίσκεται στα Κούκλια, επαρχία Πάφου, οι καλόγηροι την ημέρα της έψηναν ξεροτήανα αντί κόλλυβα και τα πρόσφεραν στο εκκλησίασμα σε τσέστες.

Είναι γνωστό πως τα ξεροτήανα (τηγανίτες) γίνονται με αλεύρι, που κατασκευάζεται από σιτάρι, το κύριο χαρακτηριστικό της βλαστήσεως. Γι' αυτό οι καλικάντζαροι σαν βλαστικοί δαίμονες τα επιδιώκουν όπως και τα λουκάνικα. Γι' αυτό υπάρχει το σχετικό ασμάτιο που πιστεύεται ότι αυτοί λένε:

Τισίιν τισίιν λουκάνικο
μαχαίρι μαυρομάνικο
κομμάτι ξεροτήανο
να φάμε και να φύουμε

Τα λουκάνικα γίνονται με κομμάτια από χοιρινό κρέας. Ο χοίρος σε πολλές περιοχές της Κύπρου σφάζεται κατά τα Χριστούγεννα (αλλού τις αποκριές και αλλού το φθινόπωρο). Αλλά ο χοίρος από αρχαιοτάτων χρόνων (ήταν σύμβολο της θεάς της γεωργίας Δήμητρας) μέχρι σήμερα είναι σύμβολο της βλαστήσεως. Γι' αυτό το επιδιώκουν οι καλικάντζαροι που συχνάζουν κατά τα δωδεκάμερα. Το μαχαίρι το μαυρομάνικο (ιδίως όταν έχει τρία καρφιά) αποδιώκει στην πίστη του λαού τους δαίμονες και ασφαλώς και τους καλικάντζαρους. Η λέξη τισίιν είναι παιδική και λέγεται για το μικρό κομμάτι. Σ' αυτή την περίπτωση τη λένε οι καλικάντζαροι γιατί κατά κάποια

λαϊκή δοξασία καλικάντζαροι γίνονται τα αθάφτιστα παιδιά.

Όσον αφορά την Αγία Αικατερίνη πιστεύεται όπως έχουμε αναφέρει προηγουμένως ότι είναι προστάτρια του μεταξοσκώληκα. Αλλά όπως είναι γνωστό ο μεταξοσκώληκας τρέφεται με φύλλα μουριάς και στην έλλειψη τούτων με φύλλα βάτου. Τόσο η μουριά αλλά κυρίως ο βάτος που πολλαπλασιάζεται εύκολα συμβολίζουν τη βλάστηση. Γι' αυτό η Αγία Αικατερίνη πιστεύουμε πως στη λαϊκή αντίληψη προστατεύει τη βλάστηση. Έτσι τηγανίζουν γι' αυτή τα ξεροτήανα (τηγανίτες) που όπως έχουμε πει αντιπροσωπεύουν κυρίως τη βλάστηση.

Κοντά στο χωριό Χόλη της Β.Δ. Πάφου υπάρχει μια παλιά εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης που σύμφωνα με παράδοση κτίστηκε με το γάλα (είναι γαλόκτιστη) που έπαιρναν οι βοσκοί από τις αίγες της που έβοσκαν στο τσιφλικί της. Η παράδοση πιθανό να προήλθε από το γάλα (αντί αίμα) που έτρεξε από το κομμένο κεφάλι της, όπως θα δούμε παρακάτω. Ύστερα η παράδοση αυτή μεταφέρθηκε και σ' άλλες εκκλησίες γαλόκτιστες, αφιερωμένες σ' άλλους αγίους και ειδικά στην Παναγία. Στον Πύργο της Τηλλυρίας υπάρχει επίσης εκκλησία που πιστεύεται πως κτίστηκε και αυτή με το γάλα. Μέχρι σήμερα οι λεχώνες που δεν έχουν γάλα κάμνουν τάμα και παίρνουν ορρό (νερόθη ή νορόθη) δηλ. το υγρό του γάλακτος στην πιο πάνω εκκλησία και το φυλάγουν σ' ένα βαρέλι και μ' αυτό τη βάφουν όταν χρειάζεται. Έτσι πιστεύουν πως η Παναγία τους βοηθά να έχουν γάλα για να θηλάσουν τα θρέφη τους. Όπως λέει η παράδοση η λιτανεία στον εσπερινό της γιορτής περιφερόταν πάνω στη στέγη της εκκλησίας, γιατί η στέγη θεωρείται από το λαό σαν κατοικητήριο των δαιμόνων και η λιτανεία ίσως γινόταν εκεί για την αποδιοπομπή τους.

Ακόμα στην ίδια περιοχή υπάρχει παράδοση πως η Αγία ζήτησε από τον ήρωα Διγενή να της πάρει στην εκκλησία της νερό κι εκείνος δέχτηκε με τον όρο να της το πάρει και να τον παντρευτεί. Δέχτηκε η Αγία και τότε ο Διγενής πατούσε με τα μεγάλα πόδια του το έδαφος και σχημάτισε αυλάκι από την τοποθεσία «Διενής» του

χωριού Ακουρδάλια, μέχρι την τοποθεσία «Φυτεύκια» που ήταν η εκκλησία της. Μόλις η Αγία άκουσε το νερό ν' αναβλύζει έτρεξε προς την περιοχή των λουτρών της Αφροδίτης για να βρει τρόπο να φύγει. Ο Διγενής αντελήφθηκε τη φυγή της κι έρριξε τρεις (άλλοι λένε δυο) τεράστιους βράχους που μέχρι σήμερα λέγονται «Πέτρες του Διγενή». Η Αγία τότε έβγαλε το μαντήλι της κεφαλής της, το άπλωσε πάνω στη θάλασσα κι έφυγε κατά τα παράλια της Μ. Ασίας. Ο Διγενής ήταν ζωγραφισμένος λένε οι περίοικοι, μέσα στην εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης αναμαλιάρης (με υψωμένες τις τρίχες της κεφαλής του). Πιθανόν να ήταν ο Αρχάγγελος Μιχαήλ.

Στην τοποθεσία «Φυτεύτια» που ήταν η εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης, έπαιρναν οι προσκυνητές από τα γύρω χωριά την ημέρα της ξεροτήανα μέσα σε μαντηλιές. Μετά τη λειτουργία άπλωναν τις μαντηλιές κατά γης στο προαύλιο της εκκλησίας και τα έτρωγαν.

Άλλοι λένε ότι ένας Τούρκος έβαλε μια φορά τις αίγες του στην εκκλησία της Αγίας και έπεσε κεραυνός και τις κτύπησε και από τότε δεν τις ξανάβαλε.

Στα ερείπια του νεκροταφείου της αρχαίας πόλεως της Σαλαμίνας υπάρχει η λεγόμενη φυλακή της Αγίας Αικατερίνης. Πρόκειται για ένα μικρό κυκλώπειο οικοδόμημα που αποτελείται από δυο δωμάτια και πιστεύεται πως είναι τάφος των ρωμαϊκών χρόνων. Η Αγία θεωρείται επίσης γέννημα και θρέμμα της Κωνσταντίας (της αρχαίας Σαλαμίνας) της Κύπρου.

Στην φυλακή της Αγίας Αικατερίνης στον Απ. Βαρνάβα υπήρχαν ιερές ακακίες της Αγίας Αικατερίνης και απαγορευόταν να κόψει κανένας κλαδιά γιατί ήταν δέντρα ιερά της Αγίας.

Η Αγία Αικατερίνη τιμάται ξεχωριστά από τον ελληνικό λαό, ιδιαίτερα από τις γυναίκες και τις νέες κοπέλλες. Το μαρτυρολόγιο της έχει επιδράσει πολύ στο λαό. Ήδη μέσα στο συναξάρι της διαβάσει κανείς τις θαυμάσιες παραδόσεις για το δαχτυλίδι που της έστειλε ο Χριστός, για το περιστέρι που της έπαιρνε τροφή στη φυλακή, και για το γάλα που έτρεξε από το κομμένο κεφάλι της.

Στη Δύση όταν οι κοπέλλες φτάσουν στα 25 τους χρόνια και είναι ανύπαντρες, οργανώνουν χορούς, φορούν ένα εορταστικό κάλυμμα στο κεφάλι και κατά κάποιο τρόπο θέτουν τους εαυτούς τους στην προστασία της Αγίας Αικατερίνης για να παντρευτούν.

Ένα σχετικό ελληνικό έθιμο αναφέρεται από τη Μήλο. Όταν είναι να ξημερώση η γιορτή της Αγίας Αικατερίνης, παίρνουν τα κορίτσια τρεις χούφτες αλεύρι κι άλλες τρεις αλάτι, από τρεις γειτόνισσες μονοστέφανες και μ' αυτά ζυμώνουν μια αρμυροκουλούρα. Τρώνε ένα κομμάτι πριν κοιμηθούν κι επικαλούνται την Αγία να τους βρη τη μοίρα τους, να τους φανερώση δηλαδή στο όνειρό τους ποιόν θα παντρευτούν. Τα κορίτσια αφιερώνουν άσπρα λουλούδια και νυμφικούς πέπλους σ' αυτή για μια καλή αποκατάσταση.

Περίεργη είναι η περίπτωση της Κεφαλονιάς, όπου οι ετοιμοθάνατοι καλούν την Αγία Αικατερίνη να τους δεχτή κοντά της λέγοντας «Αγία Κατερίνα μου, δέξαι με στα δεξιά σου.»

Από την ημερομηνία της γιορτής της Αγίας Αικατερίνης έχει δημιουργηθεί σχεδόν ή πανελλήνια δοξασία ότι φέρνει στους γεωργούς την ευεργετική βροχή. Οι γεωργοί έχουν την πίστη ότι στην ανάγκη η Αγία Αικατερίνη θα δανειστή τη βροχή από τον Δεκέμβριο. Έτσι υπάρχει η παροιμία στην Πελοπόννησο. Η Αγία Κατερίνα το δανείζεται το νερό.

Βρίσκουμε σε μεσαιωνικούς κρητικούς καταδέσμους τη δοξασία ότι ο σοφός Σολομώντας με τη μητέρα του και με τη βοήθεια της Αγίας Αικατερίνης έδεσε τους καταρράχτες τ' ουρανού.

Β' — Ο ΟΣΙΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ —

Ο όσιος Στυλιανός καταγόταν από την Παφλαγονία. Μερικοί τον ταυτίζουν με τον Αλύπιο τον Στυλίτη, ή Κιονίτη. Στην ορθόδοξη εκκλησία συνορτάζεται με τον Αλύπιο αλλά σαν ξεχωριστός άγιος. Οι ερευνητές, που ταυτίζουν τον όσιο Στυλιανό με τον Αλύπιο τον Στυλίτη παράγουν το όνομα του από την λέξη στύλος.

Το λείψανο του αγίου φυλασσόταν στη γενέτειρά του. Ο όσιος Στυλιανός έζησε μεταξύ του τέταρτου και έκτου αιώνα. Διεμοίρασε την περιουσία του στους φτωχούς

και έζησε μέσα σ' ένα σπήλαιο με νηστείες και επίπονες ασκήσεις. Απόκτησε φήμη γιατρού ποικίλων ασθενειών και πιστευόταν ότι βοηθούσε τις άτεκνες γυναίκες να συλλάβουν. Κατά το συναξάρι του, οσάκις ο φθοροποιός θάνατος γινόταν η αιτία να αποθνήσκουν τα νήπια και καθίστα τις γυναίκες χωρίς παιδιά, τότε αυτές, επικαλούμενες το όνομα του Αγίου Στυλιανού και αφιερώνοντας μια εικόνα του αποκτούσαν παιδί. Γι' αυτό και ο Άγιος Στυλιανός συνήθως απεικονίζεται γέροντας, με γενειάδα, κρατώντας στην αγκαλιά του ένα σπαργανωμένο νήπιο. Η πίστη αυτή είναι Πανελλήνια και οφείλεται σε παρετυμολογία του ονόματός του, Στυλιανός, αυτός που στυλώνει τα παιδιά. Γι' αυτό σε πολλά μέρη της Ελλάδας, οι γυναίκες που έχουν παιδιά κατά την ημέρα του τον τιμούν απέχοντας από οποιαδήποτε εργασία. Στην Αδριανούπολη για παράδειγμα, δεν δούλευαν όσες είχαν παιδιά, για να ζήσουν τα παιδιά τους. Στα Άβδηρα έκαμναν προσφορές για τα μικρά παιδιά. Στην Ικαρία, όλα τα σπίτια σχεδόν έχουν την εικόνα του Αγίου Στυλιανού και όταν αρρωστήσει κανένα παιδί, λειτουργούν το εικόνημα και το σταυροκοπούν μ' αυτό. Στα Κοτύωρα του Πόντου έκαμναν στον Άγιο διάφορες δωρεές κι' αφιερώματα για την υγεία τους. Και στην επαρχία της Ερμιονίδας έταζαν οι μητέρες τα βρέφη τους στον Άγιο Στυλιανό για να θεραπευθούν. Στις εκκλησίες βλέπει συχνά κανείς στην εικόνα του πλήθος μετάλλια αφιερώματα που απεικονίζουν μέλη σώματος βρεφών. Γονείς που έχασαν ένα παιδί ονομάζουν αυτό που θα γεννηθή μετά Στυλιανό ή Στυλιανή. Πολλές επίτοκες επικαλούνται τον Άγιο για να τις βοηθήσει να έχουν εύκολο τοκετό.

Γ' — Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Ο διωγμός των αποστόλων, μετά τον σταυρικό θάνατο του Χριστού έφερε τον Απόστολο Ανδρέα στην Κύπρο. Πήγε στην άκρη της Καρπασίας και περίμενε να περάσει καράβι με σκοπό να πάη σ' άλλες χώρες να κηρύξη τη διδασκαλία του Θεανθρώπου.

Καθισμένος πάνω στους βράχους της ακρογιαλιάς είδε ένα καράβι που ερχόταν από τη Σαλαμίνα και φαινόταν πως είχε σκοπό να προσπεράσει το ακρωτήριο. Όταν κόντεψε το πλοίο έκαμε σινιάλο στον καπετάνιο. Τότε εκείνος πλησίασε στο ακρογιάλι. Έρριξε στη θάλασσα μια βάρκα και αφού πήρε τον ξένο έβαλε πανιά και προχωρούσε κανονικά.

Σε λίγο το καράβι έφτασε στις Κλείδες κάτι νησάκια που φαίνονταν σαν βράχοι. Στο μέρος αυτό ξαφνικά σταμάτησε ο ευνοϊκός άνεμος και το καράβι άραξε. Τρία μερόνυχτα κράτησε η μπουνάτσα αυτή και το καράβι έμεινε εκεί ακίνητο.

Στο μεταξύ έλειψε το νερό από το καράβι. Ο καπετάνιος ρώτησε τον καινούριο επιβάτη αν υπήρχη κάπου εκεί κοντά καμμιά βρύση. Εκείνος του υπέδειξε πως εκεί κοντά στο μέρος που τον παράλαβαν υπάρχει μια βρύση. Ήταν το σημερινό αγίασμα του μοναστηριού. Ο καπετάνιος προστάζει αμέσως δυο ναύτες να πάρουν τη βάρκα και τ' ασκιά, να πάνε ως εκεί να τα γεμίσουν. Έψαχναν όλη τη μέρα να βρουν τη βρύση, αλλά μάταια. Ο καπετάνιος θύμωσε, φώναξε τον καινούριο επιβάτη και τον φοβέρισε ότι θα τον έρριχνε στη θάλασσα, αν δεν τα κατάφερε να υποδείξει το μέρος που υπήρχε νερό. Έτσι ο Απόστολος Ανδρέας αναγκάστηκε να πάη μαζί τους με τη βάρκα για να βρή τη βρυσούλα. Όταν έφτασαν στο μέρος εκείνο, ο Απόστολος Ανδρέας γονάτισε πάνω στο βράχο και παρακάλεσε τον Θεό να τον βοηθήσει να βρη νερό. Ύστερα από την προσευχή προχωρεί κατά το μέρος που ήξερε πως υπήρχε νερό. Εκεί βλέπει μια πλάκα φρεσκοκυλισμένη. Την σήκωσε και την γκρέμισε στη θάλασσα. Φάνηκε αμέσως η πηγή. Οι ναύτες γέμισαν τ' ασκιά τους και γύρισαν χαρούμενοι στο καράβι.

Μέσα στους επιβάτες του καραβιού ήταν και το τυφλό παιδί του καπετάνιου ένα παιδί κάπου δέκα χρονών, που πριν από τέσσερα χρόνια είχε χάσει το φως του. Ο Απόστολος Ανδρέας πήγε κοντά στο τυφλό παιδί του χείδεψε τα μαλλιά, και του 'δωσε ένα χανάπιν (κύλικα) νερό να πιή και να νιφτή. Το παιδί του καπετάνιου είδε το φως του.